

OBNOVA I REVITALIZACIJA POVIJESNIH GRADOVA KROZ PROSTORNOPLANSKU DOKUMENTACIJU, KONZERVATORSKE STUDIJE I PROJEKTIRANJE

Marija Premužić Ančić, dia, marija.premuzic@ask.hr

Azra Suljić, dia, azra.suljic@ask.hr

ASK Atelier doo, Zagreb - HR

SAŽETAK

Hrvatski povijesni gradovi sa svojim izuzetnim povijesnim i krajobraznim vrijednostima, koje su dio prostornog identiteta Hrvatske, predstavljaju uzorak za prezentiranje problematike urbane obnove i revitalizacije kroz multidisciplinaran pristup u izradi prostornoplanske dokumentacije.

Cilj izrađene prostornoplanske dokumentacije je revitalizacija i zaštita povijesne vrijednosti, urbanističke cjeline i građevina, sprječavanje devastacije povijesne strukture naselja, uspostavljanje jasnih razvojnih smjernica koje će rješavati ne samo prostorne konflikte, već i omogućiti održivi razvoj naselja u skladu s kulturnom, turističkom i administrativnom funkcijom naselja i njegovom povijesnom vrijednosti te planiranje izrade i provedbe programa održivog korištenja i upravljanja kulturnom baštinom.

Autori prezentiraju mogućnosti koje proizlaze iz planerskih metoda i procesa participacije svih dionika, ali i nedostatke u institucionalnim okvirima za provedbu mjera revitalizacije i obnove (koordinacijskih mehanizama ili specijaliziranih tijela - agencija, zavoda, odjela jedinice lokalne samouprave i sl.) koji nadziru i provode mjere, unutar već postojećih zakonskih okvira, a koji trebaju predstavljati sinergiju rada jedinice lokalne samouprave, javnih ustanova i ministarstava koja su odgovorna za te aktivnosti.

Ključne riječi: povijesni grad, urbana obnova, revitalizacija, strategija

UVOD

Kulturno dobro se štiti restriktivnim zakonskim odredbama. Umjesto da se prema njemu odnosimo afirmativno i da ih uključujemo u razvojne procese, stvaramo dodatnu vrijednost, zakonskim okvirima se često izolira u društvu i od društva. I to je nužno izmijeniti.

U zemlji u kojoj svaka urbana sredina ima višestoljetnu povijesnu osnovu, potrebno je individualno, strateški i kritički pristupiti, primarno valoriziranju, a nakon toga oživljavanju kulturnih i povijesnih cjelina.

Prošlogodišnja globalna inicijativa UNESCO-a '*kultura kao most prema razvoju*', promovira kulturu i kulturnu baštinu kao snažan i jedinstven alat za održivi društveni, gospodarski i ljudski razvoj.

Kultura postaje most ka stvaranju novih radnih mesta, omogućuje socijalne kohezije i obrazovanje, potencira uzajamno razumijevanje, povećava kreativnost, a razvoj kulturne industrije u svim oblicima donosi nove mogućnosti za međunarodnu suradnju upravo u regiji jugoistočne Europe kojoj pripadamo.

Istovremeno, iz hrvatske perspektive, kada promatramo područje kulturnih dobara, prema podacima Ministarstva kulture, imamo 5760 registriranih nepokretnih kulturnih dobara, arheoloških lokaliteta i povijesnih cjelina. Do sada je istraženo i dokumentirano samo 10% zaštićenih kulturnih dobara.¹ U ovom članku namjera je pokazati na 5 različitih primjera kako se prostorni planeri, konzervatori, jedinica lokalne samouprave i građani odnose prema povijesnim cjelinama u kojima žive, te koji su potencijali, izazovi i problemi u povijesnim cjelinama.

ŠTO SADRŽAVAJU STRATEGIJA MINISTARSTVA KULTURE I ARHITEKTONSKA POLITIKA (ČIJE USVAJANJE PRIŽELJKUJEMO)?

Postojeći sustav je izrazito usmjeren na zaštitu, često i nauštrb drugih segmenata upravljanja kulturnim dobrima, što uz slabu uključenost drugih sudionika procesa (gradovi, općine, korisnici i dr.) ograničava mogućnosti za razvoj i usmjeravanje postojećih resursa.

Za većinu nepokretnih kulturnih dobara nedostaju primjereni arhitektonski snimci postojećeg stanja, nisu istražena, odnosno još nije izrađena odgovarajuća dokumentacija.

Iz institucionalne i strukovne sfere ove dvije strategije definiraju ciljeve, uvjete i prioritete upravljanja kulturnim dobrima.

¹ Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015.

STRATEGIJA ZAŠTITE, OČUVANJA I ODRŽIVOG GOSPODARSKOG KORIŠTENJA KULTURNE BAŠTINE REPUBLIKE HRVATSKE ZA RAZDOBLJE 2011.–2015.

Strategija definira tri strateška cilja očuvanja, zaštite i gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske:

1. Povećati efikasnost i uspješnost politike zaštite i očuvanja kulturne baštine radi njezina održivog korištenja;
2. Povećati prihode i druge koristi od održivog korištenja kulturne baštine;
3. Podizati razinu svijesti pojedinaca i zajednice o važnosti kulturne baštine i održivom korištenju kulturne baštine.

Sve prednosti zaštite kulturnih dobara navedene u Strategiji uglavnom ne funkcioniрају:

- svijest o značenju kulturne baštine i zaštite prirode za nacionalni i kulturni identitet
- bogata kulturna, materijalna i nematerijalna baština te dobro očuvana priroda
- dobro ustrojen sustav kulturnih djelatnosti, zaštite i očuvanja kulturne baštine i prirode
- legislativni okvir za financiranje javnih potreba u kulturi, zaštiti kulturne baštine i zaštite prirode na svim razinama javne vlasti.

Tu su prisutni i drugi nedostaci:

- nejednako razvijena infrastruktura
- nepostojanje jedinstvenog informacijskog sustava
- nedostatak strateškog planiranja i materijalnih sredstva
- nedovoljno učinkovita provedba i primjena zakonskih propisa u zaštiti kulturne baštine
- niska razina svijesti u lokalnim zajednicama o razvojnim potencijalima

Preostaju mogućnosti:

- porast korištenja sredstava iz EU fondova
- bolje vrednovanje kulture, kulturne baštine i zaštite prirode u društvu
- podizanje svijesti područne i lokalne samouprave da kultura, zaštita i očuvanje kulturne baštine nije samo mjesto troška nego i mogućnost gospodarskog razvijanja
- jačanje poduzetništva u kulturi, kulturnog i eko turizma

Provođenje ove strategije i o njenom utjecaju će se moći govoriti možda 2013. jer je njena primjena tek započela.

ARHITEKTONSKA POLITIKA

Prijedlog dokumenta 'Arhitektonske politike Republike Hrvatske 2013-2020', vidi u graditeljskom nasljeđu 'jezgru nacionalne kulture' i 'katalizator osvještavanja javnosti i vlasti o regionalnom i lokalnom identitetu'.¹²

¹² Arhitektonske politike www.mgipu.hr

Država je apostrofirana kao ona koja mora imati odlučujuću ulogu u upravljanju kulturnim dobrima koja će, ne samo kroz sustav zaštite i unapređenje regulative, nego i svojim odnosom prema njihovu čuvanju, zaštititi, i održivom korištenju, biti primjer ostalim vlasnicima i korisnicima, pri čemu zaštita graditeljskog naslijeđa mora biti usmjerena ka primjerenom korištenju te kvalitetnom i ravnopravnom dodiru povijesnog i suvremenog arhitektonskog izraza.³

LEGISLATIVA I PRAKSA

U lokalnim zajednicama o razvojnim potencijalima kulture, kulturne baštine i zaštićenih prirodnih vrijednosti, te mogućnostima za njihovo gospodarsko korištenje na osnovi održivog razvoja, postoji niska razina svijesti pa tako i osiguravanje malenih finansijskih sredstava.

Iako je Zakon definirao postupke i procedure vezane za zahvate na kulturnim dobrima (još uvijek nam nedostaje specifična kategorija provedbenih planova za povijesne cjeline), sustav funkcioniра vrlo neujednačeno.⁴ Kroz primjere u članku uspoređujemo tu neujednačenost. Na primjer, u Labinu projektant ne može projektirati bez dopuštenja Ministarstva kulture za projektiranje na kulturnom dobru, dok u Slavonskom brodu (u naselju od 56 000 stanovnika nema niti jednog projektanta s licencom?!) ili u Orahovici je to nepoznata kategorija.

Nedosljednost legislative i prakse također se očituje kroz:

- neujednačenost naplate spomeničke rente u cijeloj Republici Hrvatskoj,
- nekorištenje modela za provedbu Zakona:

Zakonom je omogućeno imenovanje skrbnika za kulturno dobro o kojem vlasnik ne vodi brigu, međutim ova mogućnost je iskorištena svega petnaestak puta od 2007. do danas. (Grad Zagreb, Rijeka, Pula, Vodnjan, Bakar, Vrgorac,...)

PRIMJERI IZ STRUČNE PRAKSE

Ciljevi prethodno navedenih strategija se u stvarnosti materijaliziraju kroz prostorne planove, konzervatorske studije i razvojne projekte gradova.

Kao izrađivači planova i konzervatorskih studija nastojimo osigurati provedivost dokumenata, sa zadovoljavanjem ciljeva strategija i ostvarivanjem održivog razvoja.

Za navedene primjere smo izrađivali ili surađivali u izradi prostornih planova, te smo za neke od njih izrađivali konzervatorske studije.

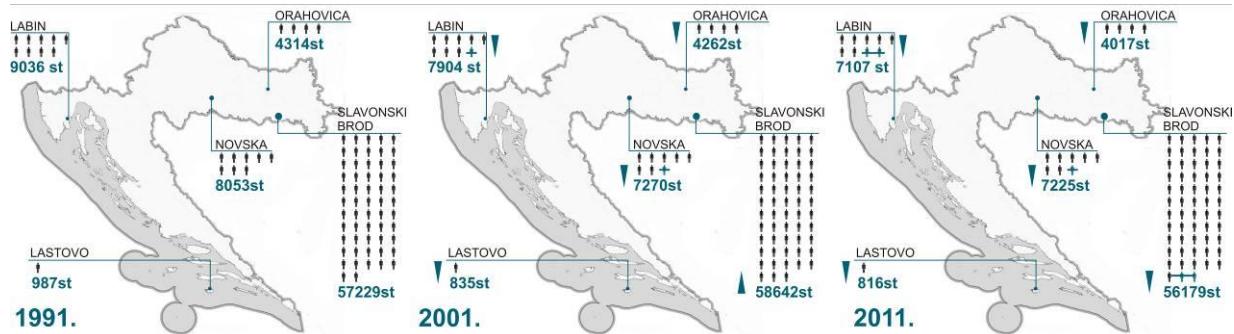
Odabrali smo 5 različitih primjera: Labin, dva naselja na otoku Lastovu (Lastovo i Uble), Novsku, Orahovicu i Slavonski Brod.

³ Arhitektonske politike, www.mgipu.hr

⁴ Zakonom se smatra Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 66/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11 i 25/12)

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NASELJA:

STANOVNIŠTVO

Kao i većinu hrvatskih gradova i ove prostore prati problem kontinuiranog pada broja stanovnika.

POVRŠINA

KONZERVATORSKI ODJELI – RADIJUS NADLEŽNOSTI

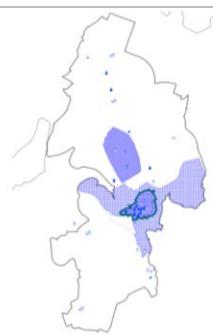
Situacija ili činjenica da Slavonski brod ima Konzervatorski odjel i da pripada kategoriji velikog grada te da je u odabranim primjerima grad s najvećim brojem stanovnika, ne pokazuje razliku (napredak) u načinu kako upravlja svojim kulturnim dobrima od primjerice Lastova koje je u svakom pogledu u otegotnim okolnostima.

ZONE ZAŠTITE

PROSTORNOPLANSKA
DOKUMENTACIJA
PPUG Labin
UPU Labina i Presike
u najavi DPU Stari grad

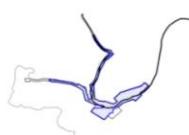
KONZERVATORSKA STUDIJA
- PPUG Labin
- Stari grad
- Podlabin
ULOGA POVIJESNE JEZGRE
1980-tih svi administrativni sadržaji
grada su premješteni u Stari grad

FORMIRANJE POVIJESNE JEZGRE
16. st - Mletačka okupacija

LABIN se u vrijednosti kulturne baštine ne razlikuje od ostalih primjera, no kulturna baština je prepoznata kao generator razvoja. Odnos prema prostoru se očituje kroz individualno tretiranje svake zone zaštite kroz detaljnu prostornoplansku dokumentaciju.

PROSTORNOPLANSKA
DOKUMENTACIJA
PPUO Lastovo
UPU dijela naselja Uble
UPU mjeseta Lastovo

KONZERVATORSKA STUDIJA
Uble
Lastovo

ULOGA POVIJESNE JEZGRE
Uble - luka
Lastovo - administrativno i
kulturno središte

FORMIRANJE POVIJESNE JEZGRE
Uble - 1.st - rimska faza i 1930-te
talijanska uprava
Lastovo - 15.-16. st

PROSTORNOPLANSKA
DOKUMENTACIJA
PPUG Novska
UPU grada Novska

KONZERVATORSKA STUDIJA
- PPUG Novska (3 nivoa zaštite)

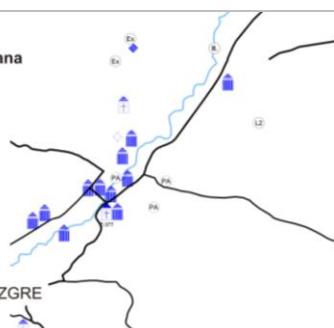
ULOGA POVIJESNE JEZGRE
obrazovno, administrativno,
kulturno središte

FORMIRANJE POVIJESNE JEZGRE
18. st

UBLE - Definiranju građevinskog prostora se pristupilo bez izrade konzervatorske studije, što je rezultiralo loše definiranoj zoni izrade UPU-a. Naknadnom izradom studije, izmijenjena je granica izrade UPU-a.

LASTOVO - Ista situacija je kao u Ublima, s dodatnim nedostatkom tretiranja cijelog prostora kao izgrađenog građevinskog područja, što je otvorilo mogućnost gradnje na vrijednim vizurama prema gradu.

PROSTORNOPLANSKA
DOKUMENTACIJA
PPUG Orahovica (nije definirana
povijesna zona zaštite)

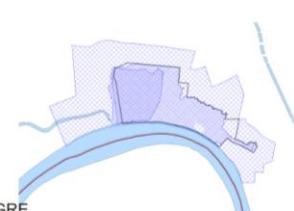
KONZERVATORSKA STUDIJA
- PPUG Orahovica

ULOGA POVIJESNE JEZGRE
obrazovno, administrativno,
kulturno središte

FORMIRANJE POVIJESNE JEZGRE
Starigrad Ružica - 14.st
Grad - 19.st

NOVSKA definira tri nivoa zaštite. Brojni pokušaji izrađivača posebnom pristupu 1. zoni zaštite (crveno) ne nailazi na odobravanje lokalne samouprave, te se bez sankcija kontinuirano ruše stare kuće koje su registrirane kao kulturno dobro. Ne prepoznaje se vrijednost ruralne arhitekture i parcele kao obilježja prostora.

PROSTORNOPLANSKA
DOKUMENTACIJA
GUP Grada Slavonski brod
UPU 'povijesna i urbanistička
cjelina s gradskom tvrđom'

KONZERVATORSKA STUDIJA
- područje UPU-a
- gradsko tvrđe

ULOGA POVIJESNE JEZGRE
centar grada, središte županije

FORMIRANJE POVIJESNE JEZGRE
15.-16. st
18. st tvrđa

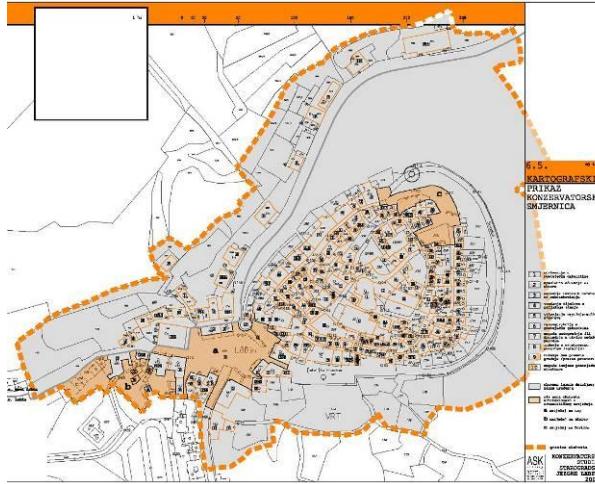
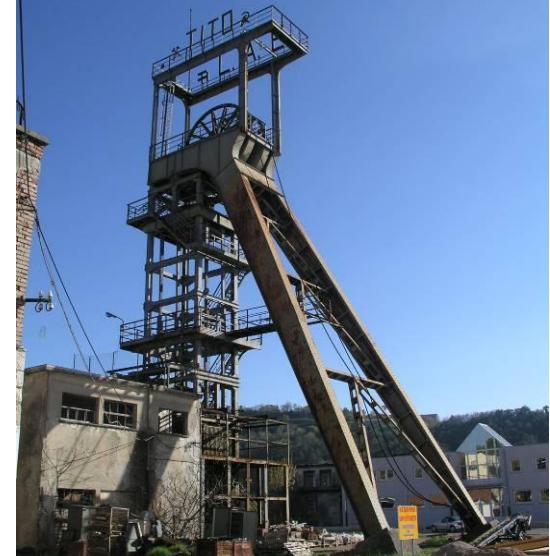
ORAHOVICA Konzervatorskom studijom nije niti definirana zona zaštite te se štite samo pojedinačne građevine. Pogotovo je ugrožena zona Starog grada Ružice, od kojeg se planiraju skijaške staze. Uložen je velik napor kako bi se prostornim planom dodatno štitio prostor, uvođenjem detaljnih planova i tekstualnih odredbi, zbog jakog otpora jedinice lokalne samouprave.

SLAVONSKI BROD uz GUP ima i UPU povijesne urbanističke cjeline s gradskom tvrđavom, u kojemu se kontinuirano narušavanju povijesne morfolologije te se Tvrđa, umjesto revitalizacije javnim sadržajima, nastoji ostaviti u što manje definiranom statusu, bez jasne strategije obnove, otvorena za slučajne investicije i komercijalizaciju.

ANALIZIRANI PRIMJERI IZ STRUČNE PRAKSE

Analizirali smo i tri prioriteta EU strategije 2020 na modelu povijesnih cjelina iz stručne prakse u izradi prostornoplanske dokumentacije, izradi konzervatorskih studija ili projektantskih zahvata:

1. pametan rast
2. održivi rast i
3. rast uključivosti

TRI PRIORITETA EU STRATEGIJE 2020			
	pametan rast	održivi rast	rast uključivosti
Labin	 <p>Strateški pristup prostornom planiranju (integralni pristup) Uska suradnja s Konzervatorskim odjelom</p>	 <p>Re-use kulturnog dobra – Podlabin – gradska knjižnica i multimedijalni centar/Pjacal Upravne funkcije u starogradskoj jezgri</p>	 <p>Projekt Podzemni grad XXI/ Građani razvili osjećaj pripadnosti prema industrijskoj arhitekturi zbog jake rudarske tradicije iako je rudarska aktivnost ugašena Razvoj kulturnog turizma – povijest rudarenja</p>

Lastovo

Lokalna ekonomija se ne zasniva i ne oslanja na kulturna dobra (minimalno na prirodna – Park prirode).

Kulturni turizam se razvija na temu poklada i glazbenog festivala.

Socijalna kohezija je izrasla iz izoliranosti i malog broja stanovnika.

Uble

Niti lokalna samouprava niti stanovništvo ne prepoznaje vrijednost kulturnog dobra (negativna percepција talijanske arhitekture).
Lokalna ekonomija se ne zasniva i ne oslanja na kulturna dobra (minimalno na prirodna – Park prirode).

Unatoč brojnim povijesnim i arheološkim nalazištima u naselju se ne razvija kulturni turizam.

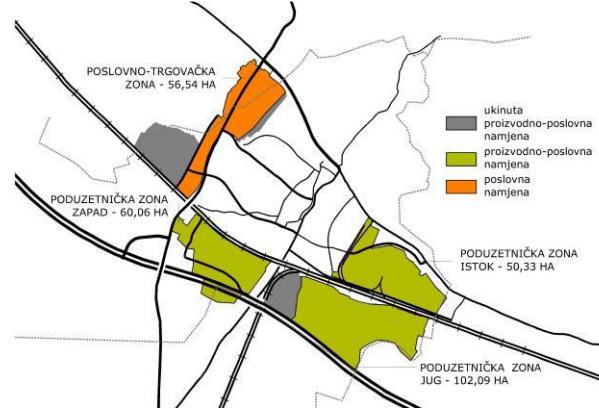

Socijalna kohezija je izrasla iz izoliranosti i malog broja stanovnika.

Novska

Prostor od posebne državne skrbi.
Lokalna ekonomija se ne zasniva i ne oslanja na kulturna dobra (minimalno na prirodna – Park prirode Lonjsko polje).
Razvoj ruralnog turizma; prepoznat potencijal ruralne arhitekture.

Strategija planskog zauzimanja prostora umjesto ulaganja u re-use (iznimka gradska knjižnica – glazbena škola)

Socijalna kohezija bazirana na Domovinskom ratu

Orahovica

Turizam razvija na prirodnim resursima (sport i rekreacija) (Park prirode) dok kulturna dobra zanemaruje.
Nestručna obnova kulturnih dobara.

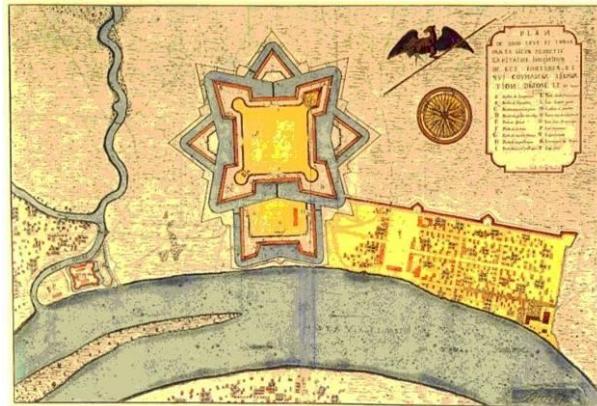

Kulturni turizam se ne fokusira dovoljno na postojeće resurse, na identitet mesta.

Nezainteresiranost dionika u procesu planiranja prostora.
Ne postoji razvojna misao/veza između kulturnih dobara bilo u ruralnom ili urbanom okruženju niti osjećaj pripadnosti mjestu.

Slavonski Brod

Ne postoji jasna strategija obnove Tvrđave Brod, Lokalna ekonomija se ne zasniva i ne oslanja na kulturna dobra; ne postoji svijest o ekonomskoj i socijalnoj važnosti povijesnog grada.⁵

Kulturni turizam se ne fokusira dovoljno na postojeće resurse, na identitet mjesto.

Nezainteresiranost dionika u procesu planiranja prostora; ne postoji niti osjećaj pripadnosti mjestu.

⁵ Prema EUROPEAN LEGISLATION AND CULTURAL HERITAGE, Edited by Alfredo M. Ronchi and Terje Nypan

A GROWING CHALLENGE FOR SUSTAINABLE CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT AND USE, Iz članka spomenici kulture i povijesne građevine kao tvorci materijalne vrijednosti u post-industrijsko doba, Povijesna obnova stvara 13% veći povrat sredstava, nego gradnja novih građevina i 16.5% više radnih mjesto. Stvara 10% više povrata sredstava nego gradnja autocesta i 26,6 % više radnih mesta.

ŠTO JE PROVEDIVO?

Planiranje, obnova i revitalizacija povjesnih gradova je afirmirana u strateškim dokumentima Republike Hrvatske. Integralni pristup planiranju prostora i revitalizaciji povjesnih gradova je aktivan dio stručne prakse i lokalnih politika u nekim primjerima što pokazuje da je pristup provediv.⁶

Dugoročno planiranje prostora, interdisciplinarna istraživanja i dokumentiranje svih slojeva grada i njegovog kulturnog krajolika, urbanističko-arhitektonski natječaji za prostorna rješenja i oblikovanje, razvoj kulturnog proizvoda, aktivnosti su koje se naziru u rezultatima analiza i prakse.

Postoje začeci održivog kulturnog, eko i drugih oblika selektivnog turizma i oni mogu postati ključni pokretači razvijanja iako mogu imati i negativne posljedice po vrijednosti povjesnog prostora.

Kapacitet stručnih službi i eksperata za očuvanje i održivost kulturne baštine i zaštite prirode je moguće i nužno povećati.

Gradovi i općine su izradili projekte ukupnog razvoja (PUR) koji čine okvir razvojnih mogućnosti i trebaju ih sustavno provesti.

ŠTO NEDOSTAJE?

Da bi se analizirani gradovi i naselja fokusirali na razvoj kroz revitalizaciju i obnovu kulturnih dobara, prvenstveno im nedostaje strateška odluka, zatim osiguranje sredstava i učinkovita provedba javnih politika povezanih s očuvanjem kulturne baštine i prirode (prostorno planiranje, zaštita okoliša, izgradnja prometne i komunalne infrastrukture, rješavanje problema imovinsko-pravne prirode, razvoj sustava participacije u društvu).

Lastovo je neophodna politička volja na nivou države za osiguranje bolje prometne povezanosti iz koje proizlazi većina njegovih problema.

Usvajanjem Arhitektonске politike, utjecalo bi se na sveukupnu promjenu sustava vrijednosti građana i osigurale investicije u korištenje kulturnih dobara koji danas nemaju namjenu.

Izvore financiranja planova i projekata revitalizacije treba tražiti na raznim razinama od državnih, EU fondova, formiranjem zaklada, javno privatnog partnerstva i sl. uz ustrojavanja posebnih tijela, ustanova ili agencija za planiranje, upravljanje i koordinaciju aktivnosti revitalizacije povjesnih gradova.⁷

⁶ Istra je 2009. Dobila Istarsku kulturnu strategiju, a ima je primjerice i Grad umag

⁷ Više u zaključcima 2. međunarodne znanstveno stručne konferencije Revitalizacija malih povjesnih gradova i njihova okruženja u Primorsko-goranskoj županiji održane u Mošćenicama 23. i 24. listopada 2009. godine u organizaciji Hrvatske sekcije ECOVAST-a (Europskog vijeća za sela i male

ZAKLJUČAK

Svi analizirani gradovi imaju problem u lošoj demografskoj slici. Orahovica, Novska i Lastovo (Uble) imaju dodatnu mogućnost razvoja obzirom na činjenicu da je dio površine grada (općine) Park prirode, ali je odgovarajuće ne koriste ili je doživljavaju kao ograničenje.

Analizirani primjeri pokazuju da faktori kao što su veličina grada, njegova infrastrukturna mreža i povezanost, geografski položaj, potencijal kulturnih dobara, demografska slika ili udaljenost, tj. mogućnost komunikacije s nadležnom službom zaštite nisu mjerilo u kvaliteti i rezultatima zaštite kulturnih dobara.

Dosadašnja iskustva su pokazala da je za pokretanje održivog razvijanja najvažnija uloga lokalne zajednice i visoka razina svijesti u lokalnim zajednicama o razvojnim potencijalima kulture, kulturne baštine, zaštićenih prirodnih vrijednosti i prirodnih dobara te mogućnostima za njihovo gospodarsko korištenje na osnovi održivog razvoja. Zbog toga se zaštita kulturnih dobara mora značajnije ugraditi i u sustav jedinice lokalne samouprave koja će vlastitim odnosom prema kulturnom dobru biti primjer pojedincu.

Labin je već u tome uspio.

Reference:

- *** (2005.) Konzervatorske studije starogradske jezgre Labina i Podlabina, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2009.) Konzervatorska dokumentacija naselja Lastovo, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2011). Konzervatorska dokumentacija naselja Uble na Lastovu, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2009.) Izmjene i dopune PPUG Novske, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2010.) Izmjene i dopune PPUG Orahovice, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2005.), Konzervatorska studija Starog grada Labina i Podlabina, ASK Atelier doo, Zagreb
- *** (2004.) Prostorni plan uređenja Grada Labina, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zavod za urbanizam i prostorno planiranje, Zagreb
- *** (2007.) Urbanistički plan uređenja Labina i Presike, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu, Zagreb
- *** (2011). Podzemni grad XXI/Valorizacija urbanističko-arhitektonske baštine industrijskih postrojenja i rudarskih naselja, ASK Atelier doo, Zagreb, <http://www.scribd.com/doc/56656688/Podzemni-grad-XXI-Valorizacija-urbanisti%C4%8Dko-arhitektonske-ba%C5%A1tine-industrijskih-postrojenja-i-rudarskih-naselja>
- *** (2007.) Natječaj za gradsku knjižnicu i multimedijalni kulturni centar u Labinu, (<http://www.d-a-z.hr/?sec=natjecajirezultat&id=26>)
- *** (2011.) Urbanistički plan uređenja 'Povjesna urbanistička cjelina s gradskom tvrđavom', Slavonski Brod, Neselek doo, Zagreb
- *** http://brage.bibsys.no/riksant/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_26674/1/nypan_cultural_heritage.pdf
- *** Arhitektonske politike, www.mgipu.hr